

Iunie 1940

L'Arba, Algeria

François îi scria o scrisoare tatălui său, care era departe, și s-a hotărât să folosească litere de tipar, nu de mână: în cazul în care *papa* nu auzise veștile — în definitiv, era în Grecia, nu în Franța —, avea să i le dea François. A scris cu mare grijă, cu majuscule: GERMANII AU TRECUT DE PORȚILE PARISULUI. ASTEA SUNT VEȘTILE PE CARE MI LE-A DAT MAMAN CÂND M-A TREZIT AZI-DIMINEAȚĂ.

François știa că Parisul era inima glorioasei lor țări, deși, firește, el nu fusese niciodată acolo. Încă nu împlinise nouă ani și abia de curând se întorsese cu mama lui, cu mătușa, *tata* Jeanne, și cu surioara lui mai mică, Denise, pe care o alintau *Poupette*, ca să locuiască cu niște rude îndepărtate în Algeria — locul pe care *maman* și *papa* îl considerau „acasă“! —, venind din Salonic, unde tatăl lui era atașatul naval al consulatului Franței. Băiatul văzuse Parisul în fotografii — Champs-Élysées, Turnul Eiffel, Notre Dame —, iar când *maman* vorbise despre „porțile“ aceluia oraș, el își imaginase *L'Arc de Triomphe*. Dar atunci se gândise că, în acest caz, arcul de triumf era un arc al înfrângerii; sau, mai degrabă, era un arc al triumfului

pentru Hitler, ceea ce era nespuse de rău. François nu avea să-i deseneze *L'Arc de Triomphe* lui *papa* în scrisoare, fiindcă asta ar fi întristat pe toată lumea, chiar și pe *papa*. Iar *maman* spusese că toți trebuie să fie numai și numai veseli pentru *papa*, să fie *la famille du sourire*¹, pentru că atunci el și-ar face multe griji din pricina lor, fiind atât de departe, mai ales când, din cauza războiului, nu puteau lua legătura nici prin telefon, nici prin telegraf. I-ar fi făcut bine să știe că ei se descurcă de minune, că îi transmit toată dragostea lor și sărutări — și fotografiile. *Maman* o rugase pe *tata* Paulette, soția fratelui lui *papa*, să le facă o fotografie, lui *maman*, lui *Poupette* și lui, ca să i-o trimită lui *papa*. În una aveau toți un aer grav, iar în alta zâmbeau și se maimuțureau, dar în amândouă François avea urechile cumplit de clăpăuge, ca niște toarte de ulcior, iar pe el asta îl rușina.

N-ar trebui să scrie despre germani? Astea nu erau vești vesele, nu mai era *la famille du sourire*; dar era adevărul, nu-i așa? Și nu era asta cel mai important lucru? Să nu minți niciodată, așa îl învățaseră. Dar dacă *la famille du sourire* nu era veselă, de fapt? Dacă *maman* era bolnavă și veșnic obosită și se părea că nu era loc pentru ei pe nicăieri, nici bani, iar uneori mâncarea era pe sponci? Ar fi trebuit să se prefacă în fața lui *papa* că era frumos în L'Arba și că ei se simțeau bine?

Înainte să fie nevoiți să plece, aproape un an locuiseră împreună cu toată familia în Salonic; dar Franța era sub amenințarea germanilor, care avansau cu repeziciune prin Europa, iar când *papa* îi urcase în grabă în tren în Salonic, Italia lui Mussolini se pregătea să intre în război

1 „Familia surâzătoare” (în franceză în original).

de partea naziștilor. Trenul lor trebuise să străbată Italia — iute, iute, înainte să devină oficial inamicul —, iar apoi au călătorit prin Franța până la Marsilia, de unde au luat vaporul spre casă, spre Alger.

„Acasă!“ *Maman* și *papa* spusese ră dintotdeauna cât de mult iubeau Algerul, că era o parte din ei, că avea să le placă și lui François și lui Denise, cel mai frumos oraș de pe pământ, cu clădirile de un alb strălucitor înălțându-se în semilună în jurul scânteietoarei Mediterana. Dar când ajunseseră acolo, el abia luase aminte cum arăta, simțise doar că era dogoritor. Niciuna dintre rudele lor nu voise să le ofere adăpost și de aceea, în cele din urmă, ajunseseră mulți kilometri mai departe, în L'Arba, un orașel prăfuit, unde locuiau cu *tata* Baudry, care era mătușa tatălui său ori a mamei lui sau poate mătușa răposatei lui bunici, dar, cel mai important, era o femeie foarte bătrână. Însă măcar era om bun.

Pe dosul foi de hârtie, François i-a desenat tatălui său tranșeea pe care o săpaseră cu o zi înainte în grădină. Nu a putut să deseneze și noroiul, felul cum plouase peste noapte și umpluse cu apă fundul tranșeei, așa că a desenat-o simplă și a colorat mult la ea cu creionul maro. Când o săpaseră — sincer, el și *maman*, fiindcă *tata* Baudry era prea bătrână, *tata* Jeanne era prea bolnavă, iar Poupette prea mică să fie de vreun folos; și, desigur, mai mult el, fiindcă pe *maman* o apucase o migrenă din aceea de care suferea ea și trebuise să intre în casă să se întindă — păruse imensă, suficient de mare încât să se poată ascunde cu toții în ea dacă soseau avioanele. Dar a doua zi de dimineață, după ploaie, ai fi zis că intrase la apă, iar el a putut vedea că era doar o părticică din cât le trebuia lor. Poate că era prea mică și numai pentru el

și Poupette. S-a simțit descurajat și mâhnit; dar atunci *maman* i-a spus că era oricum minunată, o contribuție importantă la efortul de război, și l-a rugat frumos să stea la masă și să-i scrie lui *papa*, să-i spună, fiindcă *papa*, departe, în Salonic, unde apăra Franța, sigur voia să știe totul, până în cel mai mic amănunt.

Maman a așezat-o pe Poupette lângă el și i-a spus să scrie și ea ceva, dar asta era o bazaconie, fiindcă ea abia dacă era în stare să-și scrie numele — oricum, mare parte din litere le făcea invers —, și firește că acum ajunsese să deseneze pisicile, care nici măcar nu erau ale lui *tata* Baudry; erau ale doamnei de la etaj, cu brațele uriașe, albe și tremurătoare ca jeleul, care urla la ei pe fereastră aproape de fiecare dată când se jucau în grădină. Una dintre pisici avea pete albe și negre; cealaltă era tortoiseshell, ceea ce era greu de desenat, iar Poupette a desenat cu portocaliu pisica aceea, pe Nanette. Și nu era așa. El i-a atras doar atenția asupra greșelii, iar ea a izbucnit în lacrimi, cu ochii uriași și genele ude și lipicioase în spatele lentilelor.

— Nu mai da apă la șoricei, a spus el în șoaptă, nevrând s-o deranjeze pe *maman*, care se întinsese din nou în dormitorul lui *tata* Baudry.

Dar n-a reușit decât s-o facă pe Poupette să bocească și mai tare.

— Știi, a spus el cu cel mai blând glas de frate mai mare, încercând s-o distragă, că Nanette trebuie să fie fetiță, pentru că pisicile tortoiseshell sunt doar fetițe?

Poupette a dat să mototolească hârtia.

— Mi-ai spus că nu e așa. De ce nu poate să fie portocalie? Ar putea fi o pisică portocalie.

El a pus palma pe desenul ei.

— Ai desenat foarte frumos. Lui *papa* o să-i placă mult. Nu trebuie s-o trezim pe *maman* și nu mai e hârtie, așa că te rog, te implor, n-o strica. Vrei să-i strici cadoul lui *papa*?

Poupette a clătinat din cap și și-a strecurat degetul mare, nespălat, în gură. Cu cealaltă mână și-a pipăit vârful codiței blonde, apoi a răsucit-o ușor, mângâind şuvițele. Pentru François asta era semnul că evitase furtuna. Privindu-și din nou desenul tranșeei, a oftat: așa cum tranșeea însăși păruse un eșec în lumina dimineții, la fel și acum, în desen, semăna cu o cutie maro, nu cu o tranșee. S-a întrebat dacă să deseneze iarbă împrejurul ei; dar nu ar fi fost întocmai realității, căci, de fapt, grădina era mai degrabă un mlăștiniș, plină cu un noroi roșcat, presărat cu câteva buruieni ici-colo, în colț se înălța un strat pentru legume, iar jos, lângă gard, era cotețul celor trei găini. Nu putea desena nimic din toate astea, în niciun caz pe aceeași hârtie pe care își scria și scrisoarea. Dacă ar fi desenat iarbă numai ca să arate că tranșeea era diferită de ceea ce-o înconjură, s-ar fi făcut vinovat de aceeași falsitate ca Poupette când desena pisica portocalie.

Oare *papa* chiar trebuia să știe totul întocmai? Ar fi la fel de necinstit ca o minciună să desenezi ceva ce nu există? A decis să lase tranșeea în plata Domnului în mijlocul paginii și, în loc de alte complicații, s-o explice în cuvinte. *Voilà*, a scris el, „asta e tranșeea pe care am săpat-o noi, mai mult eu. Dar apoi a plouat și acum totul e dezastru. S-ar putea să nu încăpem“. S-a oprit și și-a supt stiloul. Sora lui coborâse discret de pe scaun și mersese agale până la canapea, unde s-a ghemuit lângă *tata* Baudry și s-a sprijinit cu capul de coastele ei, pe rochia neagră de serj, și a continuat să-și sugă degetul și să-și răsucescă

gânditoare codița. François și-a dat seama că asta o irita pe *tata* Baudry, care tricota, dar acum nu mai putea s-o facă, pentru că andreaua ei ar fi înțepat-o pe Poupette și, mai mult de atât, capul lui Poupette o apăsa pe braț.

Lui François îi era foame. Știa că în coșul de pâine mai era un colț din bagheta de la prânz; și știa exact câtă miere mai rămăsese în borcanul din dulap. Dar aici nu era în Salonic sau în Beirut, unde locuiseră ani întregi înainte să meargă în Grecia, unde erau prietenii și amintirile lui plăcute. Acolo, când ajungea acasă de la școală, zi de zi, menajera Monica sau *tata* Jeanne, sora infirmă a mamei lui, care locuia cu ei, ungea cu generozitate bucăți mari de pâine prăjită cu unt și gem la *goûter*¹ și-l îndemna să mai ia o felie dacă avea poftă, pentru că era în creștere. Dacă închidea ochii, parcă se și vedea în bucătăria din Beirut — Beirutul era visul lui, mult mai frumos decât Salonicul —, unde erau Guy și Jérémy, cei mai buni prieteni ai lui de la școală, se îndopau cu toții și râdeau, vorbeau să meargă la înot la club sau poate că, se grozăvea el, chiar în tabăra de vară a familiilor ofițerilor din munți, unde în zori putea să se trezească și să privească de la fereastră orașul de peste vale și marea de dincolo, în timp ce briza zilei îi săruta obrajii și antebrațele, înainte ca soarele să se înalțe dogoritor pe cer. Zilele acelea de vară, lungi și nespuse de libere, în care toți copiii celor din marină se jucau, explorau, își construiau forturile și puneau la cale bătălii, oprindu-se doar pentru prânz, toți laolaltă, adulți și copii, așezați la mesele lungi din cantină, la care serveau marinarii îmbrăcați cu uniforme albe, cărând tăvi mari, rotunde deasupra umerilor, de

1 Gustare (în franceză în original).

parcă servirea era un dans elegant și aranjat de un coregraf, în foșnetul pantalonilor largi pe care îi purtau... și limonada, care lui îi plăcea atât de mult, dulce atât cât trebuie și fără prea multă pulpă — nu era nicăieri la fel de bună. Când își aducea aminte, îi lăsa gura apă; dar, desigur, era doar o amintire. Aici existau lămâi, dar nu exista zahăr, iar mierea era prea prețioasă ca s-o irosească pe băuturi dulci, după cum îi explicase *maman*.

„Aici“ era în Franța — Algeria, desigur, dar Algeria era Franța — și se pare că aici era acasă, iar François ar fi trebuit să fie fericit și să se simtă în siguranță, sau cât de în siguranță se putea simți cineva în momentul acesta, spunea *maman*, referindu-se la război, din câte știa el prea bine. Locul familiei lui era aici, iar aici era acasă de o sută de ani, îi spunea *maman*, iar *papa* îi scrisese în mod expres o scrisoare lui și numai lui ca să-i spună cât de mult spera că lui François avea să-i placă Algerul și avea să se simtă acolo ca acasă, pentru că acolo era locul lor, spusese el, locul din Franța căruia îi aparțineau, pe care încă îl clădeau și-l îmbunătățeau. Până acum el nu-i găsea nici măcar o calitate.

De când plecaseră de lângă *papa* și din Salonic, viața fusese numai efort, frică și încercarea de a da impresia că nu-l deranjează și de a se preface în fața lui *maman* și a lui Poupette că îi este bine, pe cuvânt de onoare. Își dădea seama că și *maman* se prefăcea, dar *pentru ce* se prefăceau? El presupunea că pentru Poupette, care era așa de sperioasă și se supăra atât de ușor încât era de ajuns să se încrunte foarte tare la ea ca să izbucnească imediat în plâns. Uneori François nu se putea abține, deși după aceea se simțea vinovat. I-ar fi plăcut ca Poupette să fie o parteneră de joacă mai plăcută; dar era prea mică, prea

sfioasă, niciodată nu avea idei bune și, deși de cele mai multe ori nu-i ieșea din cuvânt („Eu sunt generalul și tu ești soldatul meu, bine?“), nu ar fi făcut niciun lucru curajos sau dificil — de exemplu, să se cațăre pe un zid sau într-un copac, să sară din copac sau să construiască un fort ca la carte, cu altceva în afară de perne, în casă, iar aici, la *tata* Baudry, nici măcar nu era loc pentru așa ceva, sau, la drept vorbind, destule perne. Iar apartamentul era așa de mic, avea numai două camere, și era înțesat de *lucruri* — cutii stivuite și scaune rupte, pe lângă scaunele obișnuite, cel puțin trei scaune rupte, ca să nu mai pună la socoteală și fotoliul de lângă fereastră, care avea șezutul rupt și puteai trece prin el dacă nu aveai mare grijă când te așezai, și mai multe mese decât era normal să fie, de parcă ar fi fost depozit, nu apartament — și mirosea urât, a praf și a femeie bătrână, iar în el se insinua un iz discret de pește. Mama șoptea că era murdar și că trebuiau să-l curețe de la un capăt la altul, dar ori de câte ori încerca să mute ceva, să facă ordine sau să spele ceva în apartament, *tata* Baudry flutura din brațele înfolfite în negru, de parcă ar fi fost o găină care scutura din aripi, și se dădea de ceasul morții: „*Mais non, mais non* — sunteți *oaspeții* mei!“, ceea ce oficial însemna „N-ar trebui să munciți când stați cu mine“, dar de fapt însemna „Te rog să nu te atingi de lucrurile mele“.

Cu toate acestea în prima zi *maman* se încuiase în toaletă — un robinet cu apă rece, o toaletă turcească, o podea placată cu gresie, o fereastră murdară — și o curățase cu frenezie, ca măcar lui Poupette să nu-i fie frică să intre acolo. Spațiile dintre plăcile de gresie nu erau mai puțin negre, dar acum plăcile erau destul de albe și camera mirosea a clor, ceea ce era cu siguranță mai bine.

Tata Baudry, care în curând avea să împlinească optzeci și cinci de ani, era foarte mărunțică, de fapt nu cu mult mai înaltă decât *François*, avea părul rar, cărunt, pieptănat pe spate și prins strâns în coc. Fiindcă nu mai avea prea mulți dinți și purta placa doar la ocazii speciale, gura i se punea cu ușurință, înghițindu-i buzele, iar bărbia i se ducea spre nas. Avea pielea foarte cafenie, ca a unui beduin, și ridată, iar degetele butucănoase, mici, ca niște cârnăciori, erau noduroase și deformate de la artrită. Când râdea, ai fi zis că nu are deloc glas, doar un spațiu întunecat în gât. Purta întotdeauna o fustă lungă, neagră, și o bluză neagră cu mâneci bufante, cu manșetele și gulerul maro-ruginiu de atâta purtat. Chiar și pe căldură prefera combinația asta sau combinațiile astea, care, chiar dacă erau mai multe, arătau toate la fel. Picioarele, pe care rareori i le întrezăreai în ghetete negre, scâlciate, erau minuscule, cât ale lui *Poupette*. *Tata* Baudry era ca o zână — sau o vrăjitoare —, un personaj de basm. Era așa de bătrână, încât *François* nu reușea să priceapă: cu siguranță fusese bătrână dintotdeauna. Până acum i se păruse bătrână *tata* Jeanne, sora mai mare a lui *maman*, dar *François* își dădea seama că *tata* Jeanne părea aproape o fetișcană pe lângă *tata* Baudry, cu părul ei bogat, obrații cărnoși, cu buzele umede. Să îmbătrânești, decisese el, însemna să te usuci, ca frunzele toamna sau ca florile presate din Biblia lui *maman*. *Tata* Baudry rămăsese fără sevă.

În *L'Arba* era plictiseală mare, iar apartamentul minuscul era înțesat ca o colivie. Nu mergea la școală, nu avea parte de activități și nici de meciuri de fotbal. Uneori el și *Poupette* stăteau pe treptele din spate și făceau întreceri între furnici sau cărăbuși: forma un traseu

cu două benzi făcute din crenguțe și pietricele, fiecare lua o insectă și-i dădea drumul. Când ieșeau în oraș la cumpărături, zărea copii de vârsta lor, cei mai mulți din partea locului, dar în ultimele zile și copii francezi, ca el și sora lui, însă aceștia mergeau pe stradă parcă dincolo de un paravan, iar el nu putea nici să le vorbească, nici să-i atingă. În vreo două rânduri, un băiat îi întorsese și el privirea, o dată chiar și o fată drăguță, cu codițe împleteite, castanii, și cu un guler rotunjit, albastru la rochia în carouri, dar se părea că toți copiii, la fel ca el, erau târâți de mamele lor ca niște câini în lesă. De parcă ar fi avut treabă undeva, de parcă s-ar fi molipsit unul pe altul dacă se opreau să vorbească.

Veniseră în L'Arba din mai multe motive. Unul dintre ele era teama de bombardamentele din oraș — acesta era motivul pentru care tot mai multe mame își făceau apariția cu copiii lor în fiecare zi în orășel, fugind de posibilitatea unui lucru care nu avusese loc încă. Avioanele italiene survolaseră Algerul, ca și când s-ar fi pregătit să atace; dar acum, că Hitler era în Paris, poate că aveau să fie britanicii. *Maman* explicase că britanicii, care în tot acest timp fuseseră aliații lor, acum aveau să fie în tabăra cealaltă. François nu prea pricepea una ca asta. Ea spunea că nemții erau în continuare dușmanii lor — firește că erau: *les Boches* fuseseră cei răi nu numai în lecțiile de istorie și în realitate, ci și în toate jocurile pe care le jucase vreodată, mai puțin atunci când, desigur, el și Jérémy și Guy se jucau de-a cowboyii și indienii. Nu puteai schimba brusc realitatea. Uneori britanicii erau sâcâitori și trebuiau puși la punct — ei nu înțelegeau *Liberté, Égalité, Fraternité*, pentru că ei nu avuseseră niciodată o revoluție. Dar practic, în mod fundamental, știau de ce parte sunt,

după cum se exprima *papa*, și făceau deosebirea între bine și rău. Atunci, de ce ar fi bombardat Algerul? Și cum ar fi fost bombardamentele? François se jucase cu vărul lui, Jacky, de-a Forțele Aeriene — alergaseră prin parc și trasaseră arcuri ample, țipând „rat-tat-tat-tat“, reproducând sunetul mitralierelor și şuieratul bombelor care cădeau. Dar în realitate nu auziseră niciodată o bombă. Era puțin curios, deși n-ar fi recunoscut, pentru că dacă rostea cineva cuvântul „bombă“ în fața lui Pouquette, fata făcea ochii cât cepele în spatele lentilelor și începeau să-i tremure buzele. Era slabă de înger.

De asemenea, desigur, plecaseră din Alger pentru că nu aveau unde să stea. Când sosiseră istoviți în port, fără valiza lui Pouquette, fusese de parcă nu i-ar fi așteptat nimeni și se urniseră de pe feribotul care se clătinase așa de tare încât el vomitase de trei ori în timpul traversării din timpul nopții. (Pouquette vomitase de cinci ori, așa că...) Călătoria era învăluită în ceață. Lui îi fusese teamă în gara din Milano, când ajunseseră acolo din Salonic, pentru că vedea că lui *maman* îi era frică și până și buimaca și aiurita de *tata* Jeanne era în alertă din cauza neliniștii, în gara înțesată de fasciști — care arătau ca niște oameni obișnuiți, nu-ți dădeai seama doar din priviri că sunt răi —, când bărbatul de la ghișeu de bilete i-a spus că biletele lor nu sunt valabile, că nu mai erau trenuri spre Franța și că granița era închisă. Bărbatul afișase un dispreț batjocoritor și triumfător. Cât despre *maman*, atunci avusese o expresie pe care François nu i-o mai văzuse niciodată, părea un animal hăituit. Asta îl înspăimântase și decisese să fie mai puternic și o luase de mână. Atunci hamalul pipernicit, slăbănog venise sfios cu căruciorul și spusese ceva în italiană, iar *maman* clătinase din cap,

și hamalul mormăise ceva într-o franceză monotonă, amintindu-i de bărbatul care făcea spaghetti la cafeneaua italiană din Beirut. Le încărcase bagajele și îi dusesese pe sus, în tăcere, printre mulțimile din holul cavernos, la unul dintre peroanele aflate mai departe. Nu plecase până când ei nu se instalaseră, de acum în siguranță, în vagonul lor, le zâmbise și făcuse cu mâna prin fereastră când plecase.

— Nu i-am putut da nici măcar o *centime*, se lamentase *maman*, pentru că acum e interzis să schimbi franci pe lire aici.

Lui François îi fusese foarte foame, dar nu suflase o vorbă. Simțise îngrozitor de tare nevoia de a merge să facă pipi, dar nu s-a dus la toaletă decât atunci când trenul s-a pus în mișcare, fiindcă știa că *maman* s-ar fi îngrijorat dacă nu ar fi stat cu toții împreună. Jucase la nesfârșit piatră-hârtie-foarfecă cu Poupette, după care i-a citit din *Fables de La Fontaine* până ce fata a adormit, cu degetul alune-cându-i plin de bale din gura acum deschisă. La Marsilia ajutase și el cărând-o pe Poupette în spate până la taxi — o lăsase să-l tragă de urechi ca să-i indice drumul, stânga sau dreapta, iar asta o făcuse să râdă —, dar în forfota de pe trotuar — atât de mulți oameni voiau un taxi, iar lor le trebuise unul deosebit de mare, pentru patru oameni și bagajele lor — cineva fugise cu valiza lui Poupette, lucru pe care îl descoperiseră aproape imediat, iar Poupette începuse să plângă — păpușa ei de suflet, Henriette, cu fața și mâinile de porțelan, cu păr adevărat și cu rochie de damasc, fusese pusă bine în valiză printre lenjeria ei intimă și cămășile de noapte — și o ținuse așa ore în șir.

Toți patru într-o cameră de la Select, cu toaleta la capătul culoarului. La miezul nopții, în mod inoportun,

François trebuise să urineze din nou și, curajos, se aventurase singur afară din cameră fără s-o trezească pe *maman*. Covorul de pe hol era puțin lipicios sub tălpile lui goale, iar lampa de pe perete lumina slab și pâlpâia. Inima îi bubuise în piept, cu atât mai mult când trăsese de lanț și apa năvălise cu un vuiet din rezervorul de sus. Fugise înapoi în camera lor ținându-și răsuflarea de teama ucigașilor, a monștrilor și a gândurilor negre. Iar *maman* și *tata* Jeanne sforăiau amândouă, desincronizate, caraghioase, cu Poupette între ele în patul mare — le vedea contururile în lumina apoasă ca zerul ce se strecura pe fereastra deschisă. Și se întorsese în patul pliant pe care i-l instalaseră în colț și stătuse nemișcat, încercând să-și domolească bătăile inimii, în timp ce zorii zilei se răspândeau prin cameră. Curajul lui era, în mare măsură, ascuns de ochii lumii; și fiecare zi, o probă de curaj.

Odată ajuns la Alger, unde nu-i aștepta nimeni la gară, deși *maman* îi trimisese o telegramă fratelui lui *papa*, unchiul Charles, cu o zi înainte, din Marsilia — încă puteai trimite telegrame în interiorul Franței —, luaseră din nou un taxi, de data asta până la apartamentul lui Charles și al lui Paulette. Vaporul fusese înțesat de oameni, unii se întorceau, alții abia soseau, fugeau din Franța în Algeria ca să stea la rude sau chiar și fără să aibă pe cineva acolo, pentru că deja aflase toată lumea cu câtă repeziciune înaintau germanii spre Paris. În timp ce stătea la coadă la cafeneaua de pe vapor, François a auzit din întâmplare o femeie spunând:

— Eu nu cred că armata noastră e pregătită.

Iar însoțitoarea ei i-a răspuns:

— Sst! Nici să nu te gândești la așa ceva. Nu avem de ales, trebuie să-i învingem.

— Atunci ce căutăm pe vaporul ăsta? a întrebat prima femeie.

— Sst! a făcut cealaltă din nou. Eu îmi iau pește. Tu?

François le văzuse din nou la coadă la taxi pe cele două femei — prima ținea în mână o cutie mare, cilindrică pentru pălării, de parcă s-ar fi dus la o nuntă. Dorsurile lor generoase au fost ultima imagine văzută de el în timp ce femeile urcau pe bancheta din spate a unei mașini mari, negre.

Când au ajuns la apartament, le-a deschis ușa vărul lui, Jacky, un băiat doar puțin mai mare decât François — cu optsprezece luni, după cum a aflat mai apoi —, pistriuit și cu un vârtej în părul negru, unsuros. Aducea oarecum cu o maimuță. Întâi a crăpat numai puțin ușa, bănuitor parcă, deși părea să-i cunoască.

— *Maman*, a strigat el înapoi spre apartament, fără să se întoarcă, sunt verii. Verii lui *papa*.

— Poftește-i înăuntru, poftește-i înăuntru! au auzit ei din măruntaiele apartamentului.

Dar băiatul-maimuță a rămas o clipă nemișcat, măsurându-i din cap până-n picioare, de parcă ar fi fost niște tâlhari, iar pe François l-a cadorsit cu o privire și mai bănuitoare. S-a dat înapoi și i-a lăsat să intre numai atunci când, din spate, și-a făcut apariția mama lui ștergându-și mâinile cu o cârpă de bucătărie.

Apartamentul părea mai mic decât vila din Salonic sau decât apartamentul din Beirut, pereții îi împresurau din toate părțile, iar podelele, cu plăci hexagonale de gresie de un roșu-închis, nu din marmură deschisă la culoare, făceau ca pereții să pară și mai apăsători. *Tata* Paulette i-a condus pe un hol scurt spre camera de zi, care lui François i-a dat impresia de întuneric și neorânduială,

străpuns de o șuviță orbitoare de lumină care venea de la lumina soarelui de dincolo de balcon și se întindea de-a lungul podelei. De fapt, obloanele metalice erau lăsate, ca să nu pătrundă soarele, dar nu până la capăt; așa se explica exuberanta sa năvală.

Gălușca de Paulette, o femeie cu ochelari cu lentile groase, i-a sărutat vîoale pe obraji pe toți, chiar și pe Poupette, care s-a foit încurcată. Femeia i-a prins o clipă surioara de bărbie.

— Ea cu cine seamănă? Băiatul seamănă cu tine și cu tată-său, firește; dar ea?

— Ea seamănă cu ea, a spus *maman* zâmbind, dar François își dădea seama că *maman* n-o plăcea pe *tata* Paulette — nu din cale-afară.

Era conștient de prezența lui Jacky în spatele lor, care pîndea din prag; când s-a întors să se uite, Jacky, care se clătina în cadrul ușii, i-a întors privirea fără a-i adresa vreun zâmbet.

— Nu a ajuns telegrama mea? a întrebat *maman*, neștiind dacă să se așeze sau să stea în picioare.

În Marsilia i se spusese că telegrama va fi livrată, dar în vremurile acestea, cine mai putea ști? Istovită, *tata* Jeanne s-a așezat fără a mai aștepta vreo invitație, apoi *tata* Paulette și, în sfârșit, *maman*. Poupette s-a apropiat cu mișcări scurte ca să stea lângă ea, ca un cățeluș. François a rămas singur în picioare în mijlocul camerei.

— Da, da, telegrama a sosit ieri. Dar nu suntem...

Tata Paulette a ridicat privirea spre fiul ei, care rânjea.

— Nu mai sta așa, l-a luat ea la rost. Du-te să faci niște cafea pentru musafiri. Ce purtare-i asta?

S-a întors spre *maman* cu un zâmbet fals agățat pe față.

— Suntem un pic agitați, atâta tot.

— Da, știrile...

— Nu, nu din cauza asta.

S-a uitat la François și apoi la Poupette, care își răsucea codița.

— Ar fi bine să se ducă și copiii să-l ajute pe Jacky să prepare cafeaua, a sugerat ea.

— Sigur, a spus *maman* și i-a trimis de acolo, deși sugestia era absurdă, fiindcă niciunul dintre ei nu știa cum să facă o cafea.

François și-a luat sora de mână și s-au îndreptat spre locul de unde se auzea mașina de măcinat cafeaua, spre bucătăria îngustă, unde Jacky nu părea surprins să-i vadă.

— Carevasăzică voi sunteți fandoșiții ăia al căror tată e marinar. Ete fleoșc!

— Poftim?

— Ori de unde ați venit?

— Din Grecia, a răspuns François. Din Salonic. E în Macedonia. A trebuit să luăm trei trenuri și un vapor până aici.

Poupette doar privea cu ochii mari.

Jacky a lovit marginea mașinii de măcinat deasupra ibricului ca să cadă toată cafeaua. Părea aproape un gest de răzbunare.

— Și acum ați venit acasă să prindeți războiul?

— Eu sper că nu, a răspuns François. Sper că nu va fi război.

— Deja e război, prostovane. Și Franța participă deja. Și pierdem, în caz că n-ai auzit.

Jacky a pus ibricul pe mașina de gătit și a pornit gazul, care a scos un fâsâit. Poupette a tresărit.

— Halal marină mai avem și noi, nu?

Lui François nu-i plăcea de băiatul ăsta, așa cum nici mama lui n-o plăcea pe mama lui Jacky. O auzise pe *maman* zicând despre Paulette că ar fi *la pièce rapportée*¹, ceea ce însemna că nu făcea cu adevărat parte din familie, ci era un element străin adus în sânul ei. De asemenea, înțelegea că era a doua soție a unchiului Charles și că unchiul Charles, învățător de meserie, își pierduse prima soție din cauza unui anume „morb al lui Pott“ (sărmanul om, dar ce nume caraghios!) și după aceea o luase de soție pe Paulette, cu mulți ani înainte să se nască el. Acest lucru nu fusese pomenit, iar el știa că era *a doua soție*, dar lui i se părea că implicațiile erau că unchiul Charles nu-și iubise îndeajuns prima soție încât s-o țină în viață; și atunci, cum își putea iubi cu adevărat a doua soție? Iar Jacky, băiatul ăsta rău, poate era rău fiindcă împrejurările nașterii lui erau nefericite. François știa că Charles avusese o familie întreagă înainte — trei-patru copii poate, de acum mari. Cel puțin unul dintre ei era la Paris. François credea că o alesese pe Paulette în locul copiilor, iar asta aproape că era o fărădelege. Tatăl lui *papa* și al lui Charles își părăsise familia când *papa* era de-o vârstă cu François. Charles era fratele cel mai mare al lui *papa*, avea cu zece ani mai mult decât el, dar asta nu era o scuză: el știa cum fusese pentru *grand'-mère* și *papa* când tatăl a plecat — numele lui nu era pomenit niciodată —, așa că el înțelegea că era un lucru foarte, foarte rău. Iar într-un fel, asta îi făcea pe Jacky și pe mama lui aproape părtași la o fărădelege.

— Ești catolic? a întrebat François.

N-ar fi putut spune de ce, doar că era important pentru părinții lui.

1 Rudă prin alianță (în franceză în original).

— Sunt comunist, a răspuns el. Ca tata. Noi nu credem în religie. E o porcărie.

Preț de un minut, François nu a spus nimic, dar Poupette a scos un icnet de uimire.

— Te pâărăsc lui *maman*, a spus ea. E groaznic ce-ai zis.

— N-ai decât să-i spui ce poștești maică-tii.

Jacky a pus ceștile de cafea pe o tavă, ciocnindu-le.

— Flecusteăto.

Stătuseră numai o noapte cu *tata* Paulette și Jacky. Unchiul Charles nu era acolo. François a înțeles că unchiul Charles făcuse ceva rău în cârdășie cu o femeie — o auzise pe *tata* Paulette făcând referire la *cette garce*¹ când credea că el nu o aude —, iar acum nu avea voie să stea acasă. Își purtau și ei războiul lor. După prima noapte, *maman* i-a dus la *cousines* Breloux, trei doamne bătrâne care, cumva, erau și rude, dar atât de bătrâne, încât el nu înțelegea prea bine legătura — nu li se spunea *tata*, așa că nu erau mătuși; erau verișoare, dar bătrâne de când lumea și pământul! Cu cine puteau fi verișoare? Aceste trei ființe străvechi locuiau într-un apartament mult mai mare decât al lui *tata* Paulette și al lui Jacky, în care totul era acoperit cu milieuri albe de dantelă — mesele, scaunele, canapeaua —, iar atmosfera era de o muțenie bisericească. Tot ca într-o biserică, mirosea a ceară de parchet. El și Poupette se străduiau din răsputeri să fie cuminiți, dar erau acolo doar de o săptămână când el o alerga pe Poupette prin camera de zi, căznindu-se amândoi să nu chirăie — fiindcă surorile erau în dormitoarelor lor. Era sfârșitul nesfârșitei ore de siestă și ea răsturnase

1 „Stricata asta” (în franceză în original).

de pe măsută o veioză de porțelan care s-a spart în mii de cioburi.

Maman țipa rareori la ei. Deși în după-amiaza aceea nu a țipat la ei, avea un aer foarte serios când a strâns cioburile pe făraș.

— Voi aveți cea mai mică idee, copii? Aveți cea mai mică idee ce ați făcut? François, mă aștept la mai mult din partea ta.

Izbutise cel mai rău lucru, s-o dezamăgească pe *maman*. Nu aveau nicio veste de la *papa*: era încă în Salonic? Sau altundeva? În drum spre ei sau în direcția opusă? Și, pentru că *papa* era altundeva, François era, după cum îl însărcinase *papa*, bărbatul în casă. Era datoria lui să aibă grijă de *maman*, iar el dăduse greș.

Dar înțelesese întocmai ce voia să spună abia două zile mai târziu, când, sub privirea mâhnită, dar neclintită a celei mai vârstnice *cousine* Breloux, își făcuseră iar bagajele, de data asta ca să meargă în stația de autobuz și să urce în autobuzul supraaglomerat cu destinația L'Arba. El trebuise să stea pe genunchiul lui *tata* Jeanne, încăpând cu greu între poala ei și locul din față, înghesuit în fereastra mânjită; între ei și culoar, un bărbat gras și nebărbierit, ale cărui coapse păreau gata-gata să-i plesnească cusăturile pantalonilor și care mirosea așa de tare a sudoare stătută, încât *tata* Jeanne și-a acoperit jumătate de față cu batista înmuiată în apă de colonie, iar François a respirat pe gură toată călătoria.

Au mers în L'Arba pentru că nu se mai ținuseră cursurile la școală în ultima lună în toată Algeria, așa că nu conta că nu erau în Alger. *Papa* își dorise foarte mult ca François să termine anul școlar, iar în septembrie să

treacă în clasa următoare. În Salonic fusese cel mai bun din clasă, iar profesorii de la Mission Laïque îl mutaseră în clasa următoare la jumătatea semestrului. *Papa* voia să-și păstreze acest avantaj — să fie cu un an mai mic decât colegii lui. Pentru că mai bine decât să fii cel mai bun din clasă era să fii, în același timp, și cel mai mic. *Papa* îi explicase că și el fusese cel mai bun și cel mai mic și că avea aceleași așteptări de la fiul său. Așa că, atunci când *maman* s-a dus să vorbească cu cei din Consiliul pentru Educație din Alger — înainte ca el și Poupette să spargă veioza —, dezamăgirea a fost foarte mare când i s-a spus că nu numai că nu se mai țineau cursurile din cauza războiului, dar niciun elev mai mic de zece ani nu putea cu niciun chip să fie înscris în clasa a cincea. Asta însemna că François, care împlinea abia nouă ani la sfârșitul lui iunie, nu avea voie să se înscrie în septembrie. Dacă aveau norocul să se mai țină orele — când *maman* a relatat conversația, l-a imitat pe bărbatul care spusese *DACĂ* de parcă ar fi fost cu litere mari și italice în același timp —, atunci François avea să repete clasa a șasea și cu asta, basta.

Când au ajuns la casa lui *tata* Baudry, mai mică, mult mai posomorâtă decât a lui *tata* Paulette și scăldată veșnic în praful roșcat care se cernea prin aer în sat și se așternea precum scorțișoara peste tot, chiar și pe pielea lor, la început *maman* voise să închirieze o locuință separată pentru ei trei, modestă, doar cu un dormitor și o cameră de zi, ca a lui *tata* Baudry, și s-o lase pe *tata* Jeanne să stea cu bătrâna și s-o ajute. Dar curând a devenit limpede că nu mai era nicio locuință de închiriat în L'Arba și chiar dacă ar fi fost, nu și-ar fi permis-o. Familiile fără tați din oraș împresuraseră localitatea; chiar și zonele locuite în mod

tradițional doar de familii musulmane acum erau presărate cu fețe albe. *Maman* aflate la măcelărie că trei sute de copii erau adăpostiți în școală, dormeau pe paturi pliante în clase, supravegheați de profesori trimiși tot de la oraș.

În acea atmosferă stăpânită de multă nesiguranță, migrenele lui *maman* au devenit tot mai frecvente, ceea ce agrava situația în spațiul acela înghesuit. *Tata* Baudry și *tata* Jeanne dormeau noaptea în dormitor, iar *maman*, *Poupette* și *François*, în camera de zi — *maman* pe canapea, iar copiii pe pernițe, pe podea —, dar când *maman* s-a îmbolnăvit, celelalte femei i-au cedat dormitorul în ziua și în seara aceea, iar ele și copiii au stat înghesuiți printre cutii și mobilă ruptă în după-amiezile toride, fără urmă de adiere. *Tata* Baudry a spus că vrea să aducă doctorul să-i pună lipitori ca s-o ajute pe *maman* să se facă bine, dar *maman* nu a fost de acord.

Lui *François* îi era așa de foame, încât credea că o să leșine. Se întreba cum ar putea să facă rost de ceva de mâncare fără să sâcâie sau să alarmeze pe cineva. A hotărât pur și simplu să-i ceară bătrânei doamne.

Ochii lui *tata* Baudry încă erau limpezi pe fața veștejită, iar *François* știa că era miloasă cu copiii — era moașă și încă aducea copii pe lume în oraș sau la ferme —, iar când a întrebat-o dacă poate să mănânce colțul baghetei de pâine, ea i-a zâmbit din priviri, a lăsat deoparte lucrul pe care-l tricota și a scos două monede de aramă din faldurile fustei sale ruginii.

— În loc de o coajă de pâine, ce-ar fi să vă duceți să vă luați un *pain au chocolat*? a sugerat ea.

Și, împingând puțin trupul moale al lui *Poupette* de lângă ea, a continuat: